

Maria Witkowska-Gutkowska

ZMIANY ŁĄCZLIWOŚCI SKŁADNIOWEJ CZASOWNIKÓW
Z PREFIKSEM PRZY- W JĘZYKU POLSKIM

Dodanie przedrostka przy- do czasownika będącego podstawą słowotwórczą w niektórych wypadkach wpływa na zmianę łączliwości składniowej nowego derywatu. Przede wszystkim dotyczy to zmiany rekcji biernikowej na dopełniaczową, np.: *kosić trawę - przykosić trawy*, zmiany rzędu biernikowego na celownikowy, np.: *ganić kogo - przyganić komu* i konotacji określenia adverbialnego *do* + dopełniacz np.: *kręcić - przykręcić do czego*.

Zmiana łączliwości składniowej derywatu związana jest w wielu wypadkach ze znaczeniem, jakie wnosi do nowej formacji przedrostek przy-¹.

Celem moim jest podanie przede wszystkim rejestru zmian składniowych, które są powodowane dodaniem przedrostka przy- do czasownika prostego.

Materiał czasownikowy został zebrany do pracy ze *Słownika staropolskiego*, *Słownika języka polskiego* S. B. Lindego, *Słownika języka polskiego* J. Karłowicza, A. Kryńskiego, W. Niedźwiedzkiego, *Słownika języka polskiego* pod red. W. Doroszewskiego².

Każdy czasownik z przedrostkiem przy- zaopatrzony jest w skrót informujący, w którym ze słowników występuje. Dalej podany jest przykład użycia danego wyrazu w konstrukcji składniowej. Część przykładów została ułożona przeze mnie, jeżeli zaś przykład użycia

¹ Funkcje przedrostka przy- modyfikujące znaczenie podstawy słowotwórczej zostały omówione w pracy M. Witkowskiej-Gutkowskiej, *Funkcje przedrostka przy- w języku polskim z porównaniem z funkcjami przyimka przy* "Acta Universitatis Lodziensis" 1989, Folia linguistica 21.

² *Słownik staropolski*, t. 7, Wrocław 1974; S. Linde, *Słownik języka polskiego*, t. 4, Lwów 1858; J. Karłowicz, A. Kryński, W. Niedźwiedzki, *Słownik języka polskiego*, t. 5, Warszawa 1953; *Słownik języka polskiego*, t. 7, 9, Warszawa 1965.

pochodzi z któregoś słownika, zamieszczam lokalizację cytatu i skrót słownika, z którego został zaczerpnięty.

I. ZMIANA REKCJI BIERNIKOWEJ NA DOPEŁNIACZOWĄ

1. Czasowniki, w których prefiks przy- wskazuje na dodanie, przysporzenie czegoś

Derywaty czasownikowe z prefiksem *przy-*, zaliczone do tej grupy znaczeniowej, nazywają czynność dodawania, przysparzania czegoś. Powstały one według modelu słowotwórczego *przydać, przysporzyć + imiesłowowy okolicznik sposobu*, np.: *przykuć = przydać, przysporzyć kując, przyszczędzić = przysporzyć oszczędzając*.

brać co - przybrać czego [SL, SW, SD]: *Przybrać zupy, materiału do roboty*. [SW], *ciąć co - przyciąć czego* [SW]: *Przyciąć pieniędzy, czynić co - przyczynić czego* [SW, SD]: *Dużo mitręgi przyczyniły okna* [Pytl. Listy 76 SD], *doić co - przydoić czego* [SL, SW]: *Przydoić mleka*. [SW], *drobić co - przydrobić czego* [SL, SW]: *Przydrobić bułki, drukować co - przydrukować czego* [SL, SW]: *Przydrukować tekstu, dwoić co - przydwoić czego* [SL, SW]: *Przydwoić kłopotów, dziać co - przydziać czego* [SL, SW]: *Przydziać pereł na nitkę, filtrować co - przyfiltrować czego* [SW]: *Przyfiltrować wody, gotować co - przygotować czego* [SW]: *Przygotować kaszy, zupy dla spóźnionych przybyszów*. [SW], *haftować co - przyhaftować czego* [SW]: *Przyhaftować serwetek, kopać co - przykopać czego* [Sstp, SL, SW]: *Przykopać kartofli, kosić co - przykosić czego* [SL, SW]: *Przykosić trawy, kraść co - przykraść czego* [SL, SW, SD]: *Przykraść pieniędzy, kroić co - przykroić czego* [SW, SD]: *Przykroić chleba, kruszyć co - przykruszyć czego* [SL, SW]: *Przykruszyć chleba krzewić co - przykrzewić czego* [SL, SW]: *Władysław Witołdowi wiele powagi u Polaków powolnością swoją przykrzewił* [Krom. 503 SL], *kuć co - przykuć czego* [SW, SD]: *Przykuć podków, lać co - przylać czego* [Sstp, SL, SW, SD]: *Przylać wody, lichwić co - przylichwić czego* [SW]: *Przylichwić pieniędzy,łożyć co - przyłożyć czego* [Sstp, SL, SW, SD]: *drzewa na ogień przyłożył* [Skarb. Starosta 5 SD], *łupać co - przyłupać czego* [SW]: *Przyłup drzewa jeszcze* [SW], *maglować co - przymaglować czego* [SW]: *Przymaglować jeszcze więcej białizny, miesić co - przymiesić czego* [Sstp, SW]: *Przymiesić ciasta, mieszać co - przymieszać czego* [Sstp, SL, SW, SD]: *Przymieszał [...] jakiejś trucizny do wina* [Chięd. Barok. 96 SD], *mleć co - przymleć czego* [SL, SW]: *Przymleć mąki, młócić co - przymłócić czego* [SL, SW]: *Przymłócić zboża, mno-*

żyć co - przy mnożyć czego [SL, SW, SD]: jeszcze przy mnożyłam majątku [Sienk. Bez dogm. III, 56 SD], obrać co - przy obrać czego [SL, SW]: Przy obrać słuchaczy, pikować co - przy pikować czego [SW]: Przy pikować więcej waty. [SW], plenić co - przy plenić czego [SL, SW]: jeśli bogowie łask mu swych przyplenią [Chrośc. Fars. 121 SL], pleść co - przy pleść czego [SW]: Przy pleść kwiatków do wianka. [SW], płodzić co - przy płodzić czego [Sstp., SL, SW, SD]: Przy płodzić cieląt, prząść co - przy prząść czego [SL, SW]: Przy prząść wełny, puścić co - przy puścić czego [SW, SD]: Krowa więcej mleka przypuszcza. [SW], rąbać co - przy rąbać czego [SL, SW]: Przy rąbać drewno. [SW], robić co - przy robić czego [Sstp, SL, SW, SD]: Przy robić masła, rzucić co - przy rzucić czego [Sstp, SL, SW, SD]: przy rzuciła serwetek [Nałk. Z. Mił. 18 SD], sadzić co - przy sadzić czego [Sstp, SW, SD]: Przysadzić kwiatków, siać co - przy siać czego [Sstp, SL, SW]: Przysiać kwiatów, sieć co - przy sieć czego [SW]: Przysieć żyta, skrobać co - przy skrobać czego [SW]: Przyskrobać mięsa dla drugiego ptaka. [SW], słać co - przy słać czego [SL, SW, SD]: Przysłać kobierców, łózek, słomy. [SW], sposobić co - przy sposobić czego [SW]: Więcej mu przysposobiło sławy. [Troc. SW], szczepać co - przy szczepać czego [SW]: Przyszczepać drewno. [SW], topić co - przy topić czego [SW]: Przytopić tłuszczu, wziąć co - przy wziąć czego [SL, SW]: Przy wziąć zupy.

Jest to najliczniejsza grupa czasowników, w których przyłączenie prefiksu przy- powoduje zmianę rekcji biernikowej na dopełniaczową. Mamy tu do czynienia z dopełniaczem partytywnym³. Jeżeli czasownik prefiksalny występuje z dopełnieniem biernikowym, wtedy zmienia się znaczenie czasownika, np.: przykosić trawy 'przyczynić kosząc', przykroić chleba 'krając dodawać do pokrajanego' - przykosić trawę 'skrócić', przykroić sukienkę 'wykroić według wzoru'.

2. Czasowniki, w których prefiks przy- wskazuje na niezupełną realizację czynności

W skład tej grupy wchodzi czasowniki z przedrostkiem przy-, które nazywają czynność nie do końca zrealizowaną, a także te, które nazywają czynność wykonywaną przez pewien określony czas, np.: przybieleć, przysiwieć, przytępić. Jest to bardzo produktywny typ słowotwórczy. Funkcja znaczeniowa przedrostka przy- w tej gru-

³ Por. A. Krupianka, O tzw. dopełnieniowej funkcji przedrostków czasownikowych, "Poradnik Językowy" 1969, z. 10.

pie czasowników jest taka sama, jak u derywatów przymiotnikowych tworzonych tym prefiksem, np.: *przybłądy, przygłupi, przyduży*. I tu prefiks wskazuje na nieco słabszą lub nieco silniejszą intensywność cechy.

Witold Śmiech zwraca uwagę na fakt, że takie czasowniki są członami opozycji znaczeniowych w stosunku do derywatów o tych samych podstawach słowotwórczych, które posiadają inny prefiks, nadający im znaczenie pełnej realizacji czynności, np.: *przybieleć - zbieleć, przytępić - stępić*⁴.

ciągnąć co - przyciągnąć czego [Sstp, SW, SD]: *Przyciągnąć popręgu.* [SW],
dłużyć co - przydłużyć czego [SW, SD]: *Lat mi przydłużą* [Tremb. Różne 44 SD],
gryźć co - przygryźć czego [SL, SW]: *Przygryźć chleba, krócić co - przykrócić czego* [SL, SW, SD]: *przykrócił rapci* [Sienk. Na polu 209 SD],
mrużyć co - przymrużyć czego [SL, SW, SD]: *przymrużył oczu* [Kniaź. Poez. 2, 69 SL],
strzyć co - przystrzyć czego [SL, SW, SD]: *Przystrzyć włosów, studzić co - przystudzić czego* [SL, SW, SD]: *Przystudzić wody, sztukować co - przysztukować czego* [SL, SW, SD]: *Przysztukować sznura pasa, rękawa.* [SW],
tracić co - przytracić czego [SL, SW]: *Przytracić pieniędzy, trzeć co - przytrzeć czego* [SL, SW, SD]: *Przytrzeć rogów.*

Przedrostek *przy-* wnosząc znaczenie 'niezupełnej realizacji czynności' tylko w niewielkim stopniu wpływa na zmianę rekcji biernikowej na dopełniaczową. Przytoczone przykłady świadczą o tym, że konstrukcje z dopełniaczem są starsze i dziś raczej rzadko używane. Współcześnie częściej spotyka się połączenia: *przymrużyć oczy niż przymrużyć oczu, przystrzyć włosy niż przystrzyć włosów, przysztukować rękaw niż przysztukować rękawa* itd. Z przytoczonych przykładów połączenia *przytracić pieniądze* i frazeologizm *przytrzeć rogów* nie mogą być używane z dopełnieniem biernikowym. Współczesne zmiany konstrukcji składniowych w tej grupie czasowników związane są niewątpliwie z wypieraniem dopełniacza przez biernik z tej funkcji składniowej.

3. Czasowniki z innym znaczeniem prefiksu

nieść co - przynieść czego [Sstp, SL, SW, SD]: *Zawsze tobie przyniosł kwiatków z gór* [Wol. Halka 37 SD].

W powyższym przykładzie możliwe jest użycie zarówno dopełnie-

⁴ W. Śmiech, *Derywacja prefiksalna czasowników polskich*, Wrocław 1986, s. 103-104.

nia biernikowego jak i dopełniaczowego. Forma dopełnienia nie wpływa na zmianę znaczenia czasownika, np.: *przyniósł kwiatków - przyniósł kwiatki*. Jeżeli rzeczownik pełniący funkcję dopełnienia nadaje się do partytywnego traktowania, może być użyta forma dopełniacza, np.: *przyniósł mąki, wody* lub biernika, np.: *przyniósł mąkę, wodę*. Jeżeli zaś dopełnienie nazywa przedmiot będący niepodzielną całością, to występuje wyłącznie biernik, np.: *przyniósł szafę*. Jednak, jak już było powiedziane, forma dopełnienia nie ma wpływu na zmianę znaczenia czasownika.

II. ZMIANA REKCJI BIERNIKOWEJ NA CELOWNIKOWĄ

1. Zmiana konstrukcji biernikowych syntetycznych na syntetyczne celownikowe

ganić kogo, co - przyganić komu, czemu [Sstp, SL, SW, SD]: *Fukał na cudzą służbę, jął w końcu przyganiać i robotom w polu*. [Berent Diog. 8 SD], *pić co - przypić się czemu* [SW]: *Przypijać się winu, piwu*. [Troc. SW], *wodzić kogo, co - przywodzić komu, czemu* [SD] tylko ndk: *Przywodził temu wojsku Sieciech, hetman*. [Narusz. Hist. II, 60 SD].

2. Zmiana konstrukcji biernikowych analitycznych w celownikowe syntetyczne

patrzeć się na co - przypatrzeć się komu, czemu [SL, SW, SD]: *Przypatrzył się obrazowi*.

Czasowniki, w których zmienia się rekcja biernikowa na celownikową, nie należą do jednej konkretnej grupy związanej znaczeniem wnoszonym przez przedrostek *przy-*. W tym wypadku przedrostek *przy-* wnosi bardzo różne znaczenia i trudno tę zmianę łączliwości składniowej wiązać wyłącznie z modyfikacją znaczeniową podstawy słowotwórczej.

III. NADAWANIE PRZECHODNIOŚCI CZASOWNIKOM PRZEZ PRZEDROSTEK PRZY-

Przedrostek *przy-* nie ma specjalnego wpływu na zmianę tranzytywności czasownika prefiksального w porównaniu z czasownikiem bezprzedrostkowym. Prefiks *przysy-* wpływa na zmianę przechodniości

następujących czasowników: *przyczepić* [SW, SD]: *przyczepić dzwonek // dzwonek został przyczepiony*, *przydybać* [SL, SW, SD]: *przydybać niedźwiedzia // niedźwiedź został przydybany*, *przygospodarować* [SW, SD] *przygospodarować majątku // majątek został przygospodarowany*, *przygruchać* [SD]: *przygruchać dziewczynę // dziewczyna została przygruchana*, *przyśpieszyć* [SL, SW, SD]: *przyśpieszyć bieg // bieg został przyśpieszony*, *przytryndać* [SD]: [...] *rzeźnik przytryndał szynkę* [Prusz. Trzyn. 182 SD] // *szynka została przytryndana przez rzeźnika*.

Przechodność wyżej wymienionych czasowników nie jest uwarunkowana wyłącznie znaczeniem wnoszonym przez prefiks *przy-*. *Przedrostek* bowiem wnosi tu bardzo różne znaczenia. Ze względu na niewielką ilość derywatów, którym *przedrostek przy-* nadaje *przechodność*, można powiedzieć, że prefiks *przy-* właściwie nie ma wpływu na *tranzytywność* czasownika⁵.

IV. KONOTACJA OKREŚLENIA ADWERBALNEGO DO + DOPEŁNIACZ

1. Czasowniki, w których prefiks *przy-* wskazuje na zbliżenie do punktu

Czasowniki, w których prefiks *przy-* wskazuje na zbliżenie do punktu, powstały według modelu słowotwórczego *przybyć* + imiesłowowy okolicznik sposobu, np.: *przybłąkać się* = *przybyć* *bląkając się*.

przybawić [SL, SW]: *Przybaw do siebie brata swego Aarona.* [Bud. SW], *przybić* [SL, SW, SD]: *Do mola przybijają mały spacerowy statek.* [Kowalew. S. Bliżej 183 SD], *przybłąkać się* [SL, SW, SD]: *Pies jakiś przybłąkał się do nich.* [Breza Mury 310 SD], *przyładować* [SL, SW, SD]: *Honor jest to kształt wyspy nieprzystępnej dla brzegu przykrego, z której kto raz wyjdzie, już więcej do niej przyładować nie może.* [Men. 70, 694 SL], *przyłożyć* [Sstp, SL, SW, SD]: *Przyłożył gwizdek do ust* [Andrz. Wojna I, 223 SD], *przyplawić się* [SL, SW]: *Tu się przyplawił do ciebie z krain pogańskich* [Rej Post. R r 5 SL], *przystawić* [SL, SW, SD]: *Stół, który stał na stronie, do nich przystawiła.* [Otw. Ow. 332 SL], *przystąpić* [Sstp, SL, SW, SD]: *Przystąpił do stołu* [Przem. Jakobin 91 SD], *przyszańcować się* [SL, SW]: *Przyszańcowali się do zamku* [Leop. SW], *przytrzeć* [SW]: *Przytrzeć*

⁵ Zgadza się to z obserwacjami K r u p i a n k i przedstawionymi w pracy *O tzw. dopełnieniowej funkcji...*

do brzegu, przywinąć [SL, SW]: patrzyłem na okręty przywijające do portu naszego [Teat. 23 c, 5 SL], przyjąć się [SW]: Gdy przyźniemy się do tego kamienia. [Sł. wil. SW], przykradć się [SW, SD]: jedno z tych stworzeń z tyłu cichaczem przykradło się do niego [Krasz. Jerm. 132 SD].

Derywaty prefiksalne z przy-, w których przedrostek wnosi znaczenie 'zbliżenie do punktu' bywają uzupełniane wyrażeniem do + dopełniacz. To określenie adverbialne nie jest bezwzględnie konieczne. Konstrukcja taka pełni funkcję okolicznika miejsca, np.: przybić do mola, przyłożyć gwizdek do ust. Wyrażenie przyimkowe wskazuje na przedmiot, w którego stronę skierowana jest czynność.

2. Czasowniki, w których prefiks przy- wskazuje na przymocowanie do czegoś, połączenie w jedną całość

Model słowotwórczy derywatów pochodnych od bezprzedrostkowych czasowników pierwotnych i bezprzedrostkowych czasowników odprzymiotnikowych oparty jest na wzorze derywacyjnym przymocować + imiesłowowy okolicznik sposobu, np.: przykuć = przymocować kując, przysuszyć = przymocować susząc. Formacje pochodne od bezprzedrostkowych czasowników orzeczownikowych powstały według modelu słowotwórczego przymocować + imiesłowowy okolicznik sposobu lub przymocować + nomen instrumenti, np.: przynitować przymocować nitując lub przymocować nitem.

przybić [Sstp. SL, SW, SD]: do drewna przybijali szyny [Prus Plac. 199 SD], przyćwiekować [SW, SD]: Przyćwiekować deskę do podłogi, przydrutować [SW, SD]: Przydrutować uszko do dzbanka, przyfastrygować [SW, SD]: Przyfastrygować podszewkę do wierzchu. [SW], przygorzeć [SW]: aby do garnka nie przygorzało. [Troc. SW], przygwoździć [SL, SW, SD]: przygwoździł sztychem do ziemi [Sienk. Pot. III, 253 SD], przyhaczyć SW: Przyhaczyć łódź do brzegu [SW], przykręcić [SL, SW, SD]: Śrubami przykręceno je do podwaliny z belek. [Huss. Mur 51 SD], przykrępować [SL, SW, SD]: Przykrępowany sznurami do grzbietu bachmata [Sienk. SW], przykuć [SL, SW, SD]: Winnych ukarano przykuciem do ściany [Święt. A. Twinko 144 SD], przyłec [SW, SD]: włosy w niesfornych kudłach do skroni przyłegłe. [Choj. Alkh. IV, 24 SD], przylutować [SL, SW, SD]: Przylutować uszko do dzbanka, przyłatać [SL, SW, SD]: Przyłatać kieszeń do spódnicy, przymarznąć [SW, SD]: Rękojeście do rąk przymarzły. [Moracz. Dzieje VII, 107 SD], przymuować [SL, SW, SD]: przymuował do niego skrzydła w kształcie wież. [Tyg. Ilustr. 46 1899 SD],

przynitować [SL, SW, SD]: przynitowuje się poprzez żebra do kłapek lewy i prawy podciąg burtowy. [Sum. Żegl. 23 SD], przypasać [SL, SW, SD]: Miecz obojętny przypasał do boku. [Tward. Wł. 171 SL], przypiec się [SW]: Przypiec się do garnka. [SW], przypikować [SW, SD]: Przypikować watę do wierzchu kołdry. [SW], przypleść [SL, SW]: Wino do tyczy przypleść. [SW], przypolć się [Sstp, SL, SW]: przypolć się do żony swojej. [Skar. SW], przypsnać [SW]: Klusek przypsnać do garnka. [SW], przyrosnąć, przyrósć [Sstp, SW, SD]: rękojeść przyrosła do dłoni. [Dygas. Własc. 143 SD], przyschnąć [Sstp, SL, SW, SD]: Błoto [...] przysycha do butów, do kół wozów. [Bogusz. Patrz. I, 4 SD], przyskorupieć [SW]: Resztki potrawy przyskorupiały do rondla. [SW], przyspawać [SD]: Przyspawać uszko do dzbanka, przystygnać [SW, SD]: ci w biegu nagle przystygli do drogi. [Mick. Konrad 122 SD], przysuszyć [SL, SW]: Przysuszę język twój do podniebienia twojego. [Radz. Ezech. 3, 26 SL], przyszurować [SW, SD]: w skórzanych do lekkiej nogi przyszurowanych sandałach. [Kaczk. SW], przyszpilić [SW, SD]: przyszpilił go grotem od chorągwi do ziemi. [Sienk. Pot. VI, 163 SD], przyszyć [Sstp, SL, SW, SD]: przyszywał podeszwę do starego buta. [Orzesz. Melanch. I, 94 SD], przysrubować [SL, SW, SD]: meble są przysrubowane do podłogi. [Zarus. Żegl. 68 SD], przytaśmować [SW]: Buty przytaśmował do nóg, przytroczyć [SW, SD]: Szedł strzelec z [...] przytroczonym do pasa zajęcem. [Stryjk. Bieg 136 SD], przytrokować [SW, SD]: patrzy na konwulsje przytrokowanej do pała dziewicy. [Prus Studia 15 SD], przywrzeć [Sstp, SL, SW, SD]: Przywarł uchem do desek, nasłuchiwał. [Żukr. Zioła 203 SD].

Czasowniki, w których przedrostek przy-, modyfikując znaczenie podstawy słowotwórczej, wskazuje na 'przymocowanie do czegoś, połączenie w jedną całość' mogą być uzupełniane wyrażeniem przyimkowym do + dopełniacz. Taki określnik adwerbalny wskazuje na przedmiot, w którego stronę skierowana jest czynność. Wyrażenie przyimkowe do + dopełniacz pełni funkcję dopełnienia lub okolicznika miejsca.

3. Czasowniki, w których prefiks przy- wskazuje na dodanie czegoś, przysporzenie czegoś

Derywaty czasownikowe z prefiksem przy-, zaliczone do tej grupy znaczeniowej, nazywają czynność dodawania, przysparzania czegoś. Powstały one według modelu słowotwórczego przydać, przyspo-

rzyć + imiesłowowy okolicznik sposobu, np.: przyłączyć = przy-sporzyć łącząc.

pryczepić się [SW, SD]: Pryczepiła się do mnie pewna męzatka [Pięt. Grom 23 SD], przyłączyć [Sstp, SL, SW, SD]: gdy go Justysia do swoich (wdzięków) przyłączy [Fredro A. Mąż 192 SD], przypytać się [SD]: Piotr Górski [...] przypytał się także do tego odłamu Koła [Chłęd. Pam. II, 227 SD], przyspolić [SL, SW]: Ta ciżba ludzi gruba przyspolona do praw ludzkich. [N. Pam. 22, 119 SL], przystać [Sstp, SL, SW, SD]: żarliwie przystał do Łasa [Mikul, Spot. 5 SD], przytowarzyszyć (się) [SL, SW]: aby się ten pan przytowarzyszył do nas? [Rej Post. T. u 2 SL].

Wyżej wymienione czasowniki, w których przedrostek przy- wskazuje na dodanie czegoś, przysporzenie czegoś konotują dopełnienie przyimkowe do + dopełniacz, np.: aby ten pan przytowarzyszył się do nas, Pryczepiła się do mnie pewna męzatka.

4. Czasowniki, w których prefiks przy- wnosi inne znaczenia

przyczynić się [Sstp, SL, SW, SD]: Przymus szkolny [...] przyczynił się do wzmoczenia skuteczności oświaty szkolnej. [Byst. Kult. 351 SD], przymusić [SL, SW, SD]: Przymusił mię do podpisania. [Troc. SW], przysolić [SL, SW]: Nas oskarżasz, do króla przysolisz. [Wad. Dan. 13 SL], przyuczyć [SL, SW, SD]: Konia do bębna przyuczają [Berent Fach. 192 SD], przyznać się [Sstp, SL, SW, SD]: buchalter [...] przyznał się do winy. [Dygas. Gorz. II, 84 SD].

W wyżej wymienionych czasownikach przedrostek przy- wnosi różne znaczenia. I tutaj również derywaty z przy- konotują dopełnienie do + dopełniacz, np.: przymusił mię do podpisania, przyznać się do winy.

V. WNIOSKI

Dodanie prefiksu przy- do czasownika bezprzedrostkowego zmienia niekiedy łączliwość syntaktyczną nowego derywatu w porównaniu z podstawą słowotwórczą. Najczęściej zmiany takie są uwarunkowane znaczeniem przedrostka przy-.

Przejsię konstrukcji biernikowej w dopełniaczową związane jest z następującymi znaczeniami wnoszonymi przez prefiks przy-:

1) dodanie czegoś, przysporzenie czegoś, np.: *przyłupać czego, przymieszać czego*;

2) niezupełna realizacja czynności, np.: *przytracić czego, przytrzeć czego*.

Konotowanie określenia adverbialnego *do* + dopełniacz jest związane z czasownikami, w których prefiks *przy-* wnosi następujące znaczenia:

1) zbliżenie do punktu, np.: *przywinąć do czego, przypławić się do czego*;

2) przymocowanie do czegoś, połączenie w jedną całość, np.: *przybić do czego, przyszyć do czego*.

Istnieje również grupa czasowników konotujących określenie *do* + dopełniacz, gdzie prefiks *przy-* wnosi różne znaczenia, np.: *przyznać się do czego, przyuczyć do czego*.

Zmiana rekcji biernikowej na celownikową nie jest chyba uwarunkowana znaczeniem przedrostka *przy-*. Występują tu czasowniki należące do różnych grup semantycznych, a ten typ zmian rzędu jest bardzo rzadki u derywatów z prefiksem *przy-*.

Również nadanie przechodniości czasownikom przez przedrostek *przy-* jest bardzo rzadkie i nie ma raczej związku ze znaczeniem wnoszonym przez prefiks.

Najliczniej reprezentowane jest przejście konstrukcji biernikowych w dopełniaczowe i konotacja określenia adverbialnego *do* + dopełniacz.

Katedra Współczesnego Języka Polskiego
Uniwersytet Łódzki

WYKAZ SKRÓTÓW SŁOWNIKÓW

- SD - *Słownik języka polskiego*, red. W. Doroszewski, Warszawa 1965.
 SL - S. B. L i n d e, *Słownik języka polskiego*, Lwów 1858.
 Sstp - *Słownik staropolski*, Wrocław - Warszawa - Kraków - Gdańsk 1974.
 SW - J. K a r ł o w i c z, A. K r y Ń s k i, W. N i e d Ź w i e d z k i, *Słownik języka polskiego*, Warszawa 1953.

WYKAZ SKRÓTÓW CYTATÓW⁶

- Andrz.Wojna J. A n d r z e j e w s k i, *Wojna skuteczna czyli opis bitew i potyczek z Zadufkami*, t. 1, Warszawa 1953.
- Berent Diog. W. B e r e n t, *Diogenes w kontuszu*, Warszawa 1937.
- Berent Fach. W. B e r e n t, *Fachowiec*, Warszawa 1953.
- Bogusz.Patrz. H. B o g u s z e w s k a, *Patrzą dokoła. Pogadanki przyrodnicze*, cz. 1, Warszawa 1922.
- Breza Mury T. B r e z a, *Mury Jerycha*, Warszawa 1949.
- Brosz.Opow. J. B r o s z k i e w i c z, *Opowieść o Chopinie*, Warszawa 1950.
- Bud. Szymon Budny.
- Bystr.Kult. J. S. B y s t r o Ń, *Kultura ludowa*, Warszawa 1947.
- Chięd.Barok. K. C h ł ę d o w s k i, *Rzym, ludzie baroku*, Lwów 1912.
- Chięd.Pam. K. C h ł ę d o w s k i, *Pamiętniki*, t. 2, Wiedeń (1881-1901), Wrocław 1951.
- Choj.Alkh. E. C h o j e c k i, *Alkhadar. Ustęp z dziejów ojców naszych*, t. 1-4, Wrocław 1949.
- Chrośc.Fars. W. C h r o ś c i ń s k i, *Pharsalia po polsku przetłumaczonego Lukana...*, Oliwa 1690.
- Dygas.Gorz. A. D y g a s i ń s k i, *Gorzałka*, [w:] *Pisma wybrane*, t. 14-15, Warszawa 1950-1953.
- Dygas.Właśc. A. D y g a s i ń s k i, *Właściciele*, [w:] *Pisma wybrane*, t. 7, Warszawa 1950-1953.
- Fredro A.Mąż A. F r e d r o, *Mąż i żona*, [w:] *Komedie*, t. 1, Lwów (1930).
- Huss.Mur R. H u s s a r s k i, *Nowy mur*, Warszawa 1951.
- Kaczk. Zygmunt Kaczkowski.
- Kniaź.Poez. F. D. K n i a ź n i n, *Poezje*, t. 1-3, Warszawa 1787-1788
- Kowalew.S.Bliżej S. K o w a l e w s k i, *Bliżej jutra*, Warszawa 1952.
- Krasz.Jerm. J. I. K r a s z e w s k i, *Jermoła. Obrazki wiejskie* Wrocław 1948.
- Krom. *Zbiór dziejopisów polskich...*, t. 3; *Kronika Marcina Kromera [...] na polski język przełożona przez Marcina Białowskiego [...] teraz przedrukowana*, Warszawa 1767.
- Lel. Polska J. L e l e w e l, *Polska wieków średnich*, t. 3, Poznań 1859.

⁶ Wykaz źródeł cytowany za S. H r a b c e m, F. P e p ł o w s k i m, *Wiadomości o autorach i dziełach cytowanych w "Słowniku" Lindego*, Warszawa 1963; za *Słownikiem języka polskiego* pod red. W. Doroszewskiego; za *Słownikiem warszawskim*.

- Leop. Jan Leopolda.
- Men. F. M e n i ń s k i, *Thesaurus linguarum orientalium turcicae, arabicae, persicae...*, t. 1-4, 1780.
- Mick.Konrad A. M i c k i e w i c z, *Konrad Wallenrod*, [w:] *Dzieła* t. 2, Warszawa 1949-1955.
- Mikul.Spot. T. M i k u l s k i, *Spotkania wrocławskie*, Wrocław-Warszawa 1950.
- Moracz.Dzieja J. M o r a c z e w s k i, *Dzieje Rzeczypospolitej Polskiej*, t. 7,; 1852.
- N.Pam. *Nowy Pamiętnik Warszawski. Dziennik historyczny, polityczny tudzież nauk i umiejętności*, Warszawa 1801-1805.
- Nałk.Z.Mił. Z. N a ł k o w s k a, *Niedobra miłość*, Warszawa 1952.
- Narusz.Hist. A. N a r u s z e w i c z, *Historia narodu polskiego*, t. 2, Kraków 1859-1860.
- Orzesz.Melanch. E. O r z e s z k o w a, *Melancholicy*, [w:] *Pisma zebrane*, t. 28-29, Warszawa 1948-1951.
- Otw.Ow. *Księgi Metamorphoseon, to jest Przemian od Publiusza Owidiusza Nasona wierszami opisane, a przez Waleriana Otwinowskiego [...] na polski przetłumaczone...*, Kraków 1638.
- Pięt.Grom. S. P i ę t a k, *Nagi grom. Białowiejskich nocy cz. 2*, Warszawa 1947.
- Prus Plac. B. P r u s, *Placówka*, [w:] *Pisma*, t. 10, Warszawa 1951.
- Prus Studia B. P r u s, *Studia literackie, artystyczne i polemiki*, [w:] *Pisma*, t. 29, Warszawa 1948-1952.
- PrusSz.Trzyn. K. P r u s z y ń s k i, *Trzynaście opowieści*, Warszawa 1946.
- Przem.Jakobin L. P r z e m s k i, *Stary Jakobin*, Warszawa 1953.
- Pytl.Listy J. P y t l a k o w s k i, *Listy z MDM*, Warszawa 1952.
- Radz.Ezech. *Biblia święta, to jest Księgi Starego i Nowego Zakonu, właśnie z żydowskiego, greckiego i łacińskiego, nowo na polski język z pilnością i wiernie wyłożone...*, Brześć Litewski 1563.
- Rej Post. M. R e j, *Świętych słów a spraw Pańskich, które tu sprawował Pan a Zbawiciel nasz w tym świecie jako prawy Bóg będąc w człowieczeństwie swoim, Kronika albo Postilla, polskim językiem a prostym wykładem też dla prostaków krótkce uczyniona...*, 1571.
- Sienk. Henryk Sienkiewicz.
- Sienk.Bez dogm. H. S i e n k i e w i c z, *Bez dogmatu*, [w:] *Dzieła*, t. 29-31, Warszawa 1949-1951.
- Sienk. Na polu H. S i e n k i e w i c z, *Na polu chwały*, [w:] *Dzieła*, t. 27, Warszawa 1949-1951.

Sienk.Pot.	H. S i e n k i e w i c z, <i>Potop</i> , [w:] <i>Dzieła</i> , t. 11-16, Warszawa 1949-1951.
Skar.	Piotr Skarga.
Skarb.Starosta	F. S k a r b e k, <i>Pan Starosta</i> , Warszawa 1951.
Śl.wil.	<i>Słownik wileński</i> (wydanie Orgelbranda).
Stryjk.Bieg	J. S t r y j k o w s k i, <i>Bieg do Fragaia</i> , Warszawa 1951.
Sum.Żegl.	M. S u m i Ń s k i, <i>Wiedza żeglarska</i> , Warszawa 1951.
Święt.A.Twinko	A. Ś w i ę t o c h o w s k i, <i>Twinko</i> , Warszawa 1936.
Teat.	<i>Teatr Polski czyli zbiór komedii, dram i tragedii z najśłynniejszych autorów francuskich tłumaczonych i przez aktorów polskich w teatrze warszawskim granych</i> , Warszawa 1775-1806.
Tremb.Różne	S. T r e m b e c k i, <i>Wiersze różne</i> , [w:] <i>Pisma wszystkie t. 1</i> , Warszawa 1953, s. 183-220.
Troc.	Michał Abraham Troc.
Tward.Wł.	Władysław IV Król Polski i Szwedzki Samuela z Skrzypny Twardowskiego, Leszno 1649.
Tyg.illustr.	"Tygodnik Ilustrowany", Warszawa Gebethner i Wolff.
Wad.Dnn.	J. J. W a d o w s k i, <i>Daniel Prorok książę assyryjskie na pierwszą audiencją wprowadzony w dom nieśmiertelnej sławy [...] Elżbiety hrabiny na Wiśniczu i Jarosławiu Lubomirskiej [...] a potem całemu światu polskiemu oddany...</i> , Warszawa 1699.
Wal.	Aleksander Walicki.
Wol.Halka	W. W o l s k i, <i>Halka</i> , Opera. Muzyka Stanisława Moniuszki, Wyd. 13, Warszawa b.r.
Zarus.Zegl.	M. Z a r u s k i, <i>Współczesna żegluga morska oraz słownik żeglarski</i> , Warszawa 1920.
Żukr.Zioła	W. Ż u k r o w s k i, <i>Mądre zioła</i> , Warszawa 1951.

Maria Witkowska-Gutkowska

CHANGES IN THE SYNTAGMATIC CONNECTIBILITY OF VERBS
WITH THE PREFIX PRZY- IN THE POLISH LANGUAGE

The prefix *przy-* added to a prefixless verb may sometimes change the syntagmatic connectibility of the morphological root. Such changes are most frequently determined by the meaning of the prefix *przy-*.

Transition from Accusative to Genitive construction is brought about by the following senses carried by the prefix *przy-*:

1) adding something, increasing the amount of something e.g. *przytupać czego*, *przymieszać czego*;

2) partial completion of some action e.g. *przytracić czego, przytrzed czego*.

The connotation of adverbial expressions *do + Genitive* is connected with verbs in which the prefix *przy-* carries the following senses:

1) reaching some destination e.g. *przywinąć do czego, przyptawić się do czego*;

2) fixing things, combining things together e.g. *przybić do czego, przyszyć do czego*.

There is also a group of verbs connoting the expression *do + Genitive* in which the prefix *przy-* carries different senses e.g. *przyznać się do czego, przyuczyć się do czego*.

The change of rection from Accusative to Dative seems not to be determined by the meaning of the prefix *przy-*. In such cases we have to do with verbs belonging to various semantic groups. However, this type of change in rection is very rare in derivatives with the prefix *przy-*.

The conferring of transitivity on verbs by the prefix *przy-* is also very infrequent and seems to have no connection with the sense carried by the prefix.

The transition of construction from Accusative to Genitive and the connotation of the adverbial expression *do + Genitive* are the most frequent cases.